

Արգում Մխմն ԵՆՈՐԱՎԷՊԵՆԻ, հրատարակութիւն Գ. Գ. Մաղմանեանի. Ռուս-
չուք, 1903 թ., գինն է 50 սանտիմ:

Մի թրքահայ գրողի վեց պատմուածքների հաւաքածուն է. 1-ն Խնդրանք մը, 2-ն Ամուրիի պատմութիւն, 3-ն Պըզ-տիկը, 4-ն Խորտակուած սրտի մը վրէժը, 5-ն Ուշ մնացած, 6-ն Տժգունածները:

Արգում Մխմն՝ այն անհամար թրքահայ գրողներից մինն է, որոնք չը գիտեն իսկապէս, թէ ինչո՞ւ են գրում: Նախադասու-թիւններ, նախադասութիւններ ու նախադասութիւններ: Դարձը-նում ես գրքոյկի էջերը, դարձնում ես անհամբեր՝ այդ գեղե-ցիկ բառերի չեղջակոյտի մէջ գոնէ մի համակրելի, առողջ միտք գտնելու յուսով, բայց իզո՞ւր: Ոտքը, գրելու կարողութիւնը մար-դուն տրուել է ոչ թէ շաղփաղիկու, շատախօս թռչունի նման երկար ու միօրինակ ճռութիւն, այլ մտքեր ու գաղափարներ արտայայտելու համար: Մանաւանդ մեզ պէս խաւարի ու յու-սահատութեան մէջ քարշ ընկած ժողովրդի համար, բացարձա-կապէս անհասկանալի են դիլետանտ, իրանց պորտին նա-յելով միայն զբաղուած գրողները: Գիտենք, այո՛, որ Թուրքիայում գրողի համար պայմանները այնքան էլ թոյլատու չեն, բայց դատարկ լինել այնչափ, որչափ է պ. Արգում Մխմն—պարզապէս ըմբոստացուցիչ է: Մարդ վերջապէս նեարդերից, մարդկային մտից ու արիւնից զուրկ պէտք է լինի, որպէսզի, ապրելով հանդերձ գերազանցօրէն չահագրգիռ ու յուզիչ մի միջավայրում, այդ աստիճան գլուխ պտոյտ տուող ոջնչութիւն-ներով միայն զբաղուի:

Օրինակ. վերցրէք, առաջին պատմուածքը՝ Խնդրանք մը—նո՛ւ Հեղինակը պատահել է մի չափազանց գրաւիչ աղջկայ, հեռուից նրան սիրել է: Աղջկայ ծնողները, որ ապրելիս են եղել իրանց տան դիմաց, «գիշեր մը, լուսնկայ գիշեր մը» այցելու-թեան են եկել իրանց աղջկայ հետ: Այդ գիշերն աւեն մարդէ աւելի երջանիկ են եղել: Երիտասարդն ու երիտասարդուհին՝ Մեկնելու պահուն, մեր մայրերէն հեռու, թեոսսին (պատըշ-գամբ) սանդուղին վրայ, մօտեցար ինձ և ամբողջ ուժովդ ձեռքս սեղմեցիր—որ ասեն տերի մը պէս կը դողայի ես—ու ինձ ըսիր քու ամենէն անուշ ձայնովդ. «Գիշեր բարի, ես ընաւ չը պիտի մոռնամ զքեզ, կերպնում, դուն ալ գիտ մի մոռ-նար»:

Ժամանակ յետոյ յանկարծ երիտասարդի ձեռքն է անցընում սիրած աղջկայ հարսանեկան հրաւիրագիրը, ոսկեզօծ տառերով, «բոցեղէն տառեր» որ աչքերս այրեցին»։ Յաւիտենական պատրանքի ձանձրոյթից մեռցնող նոյն նկարագրութիւնը. «յոյսերուն չքեղազարդ տաճարը յիմնայատակ կը կործանուէր»։ «մեծ անկում անդնդախոր, ուր էութիւնս կը ջախջախուէր ու պատանիի կեանքս յուսահատութեան մութ մթնոլորտին մէջ կը խեղդուէր»։

Հակառակ իր «էութեան ջախջախումին»՝ սիրահարը ապրում է սակայն ու երբեմնի սիրականին ուղղում է հետեւեալ խնդրանքը.

«Տիկին... խնդրանք մը կուգամ ընել ձեզ թախանձանքով։ Երբ 14 տարեկան ըլլայ աղջիկնիդ, մի թողուք զինքը, որ պատուհանին առաջ նստի, երբ մանաւանդ գիմաջի տունը տղայ մը գտնուի»։

Միւս արտագրութիւնները սրանից տարրեր բաներ չեն։ Ամուրիի մը պատմութիւնը ներկայացնում է մի տղամարդ, որ ամուսնութիւնն է ջատագովում. նրան հարց են տալիս, թէ ինչո՞ւ. ուրեմն ինքը չէ ամուսնացել, քանի որ այդքան խանդավառութեամբ է խօսում ամուսնութեան մասին։ Մարդը պատմում է մի պատմութիւն։ Հաւանել է մի աղջկան, նրանով սաստիկ գրաւուել։ Եւտոյ սակայն դուրս է եկել, որ աղջիկը «չպարուած է և զգուելիօրէն տգեղ»։

«Անկէ ի վեր շատ քիչ հանդիպած եմ արհեստական չեղող գեղեցկութեանց, սակայն անոնց համար ալ չեմ զգացած, ինչ որ զգացած էի Սթենիի նկատմամբ, առաջին անգամ»։

Պզտիկը պատմուածքի մէջ նիւթ չը կայ։ Մի փոքրիկ դպրոցականի հօրը մի օր կաթուածահար եղած տուն են բերում։ Երեխան պատահածի մասին տեղեկութիւն չ'ունի, հարցնում է իր մօրը, որ ծածկում է իրողութիւնը. բայց երեխան տան վարի յարկում գտնուող սենեակից հօր անընդհատ տընքոցն է լսում։ Շարունակում է դպրոց գնալ մի տեսակ անծանօթ, ճշող տիրութեան տակ։ Դպրոցն ունի «պարզ, այլ գեղեցիկ» մի սովորութիւն։ «Վարժարանին բոլոր աշակերտները, թէ մանչ և թէ աղջիկ, պարտաւոր էին ևրեքշաբթի և շաբաթ առաւօտները եկեղեցի երթալ»։

Փոքրիկը եկեղեցի է գնում և «Տէր, ողորմեա՛ւ»-ի ժամանակ, «Տո՛ւր հիւանդաց բժշկութիւն» խօսքի վրայ, բաց է անում «երկու բազումները անօրինակօրէն անկեղծ ջերմեանդութեամբ մը», ուղղում է աչքերը «մեծ խորանին մոմի լոյսերով ողողուած

Յիսուսի պատկերին ու պաղատադին, սրտակիզիկ ձայնով աղաղակում է.

«Ա՛խ Աստուած, հայրեկիս ալ բժշկութիւն տնւո՛ւ»

Այդ օրը դպրոցից տուն է դառնում. տանը մեծ բաղնիքիւն կայ. մայրը, ազգականները նրան պինդ համբուրում եմ Երեխան իր մօր վզին փաթաթուելով, հօր մասին է հարցնում.

«Երուսաղէմ գնաց, տղմս, ըսաւ մայրը.

— Երուսաղէմ գնաց մի, յարեց պզտիկը խնդումով, ըսել է քի ըռդդաւ (լաւացաւ)...

— Ըռդդաւ.

— Դիտես, մայրիկ, շարունակեց տղան ուրախութենէն մօրը վիզը թողով և բարձրաձայն, այսօր «Տէր Ողորմա» ին տտեն ես հայրեկիս ըռդնալուն համար աղօթք ըրի ժամը...»

Այս խօսքերի վրայ սենեակում հեկեկանքներ են պայթում. Մայրը «վերջին ճիգ մըն ալ ընելով» ասում է.

«Վաղն ակ, տղմս, գնա ինձի համար ժամը աղօթք ըրէ, որպէսզի քեզ կարենամ մեծցնել մինակա»...

Խորտակուած սրտի վրէժ-ում մի երիտասարդ իրան խաբող մի աղջկանից հետեւալ կերպով է լուծում իր վրէժը. նշանում է մի ուրիշ օրիորդի հետ Յետոյ իրան խաբող աղջկան հրաւիրում է Դասպար աղայի, մի հարուստ ռանթիէի տանը տեղի ունենալիք անուանակոչութեան երեկոյթին. Հերանոյշը գալիս է իր ծնողների հետ Երուանդը Հերանոյշին իբրև թէ չի նկատում, ամբողջ երեկոյթը անց է կացնում իր նշանածի հետ պարելով, երգելով, զուարճանալով. Հերանոյշը կատաղում է. Երեկոյթը վերջանալուն մօտ, Երուանդը նշմարում է Հերանոյշին «վիրաւոր եղնիկի մը պէս վայրենի, կարմիր՝ արհուրալից նայուածքով որ առանձին թաւշապատ թիկնաթոփ մը մէջ ընկողմանած էր»:

Երուանդը գնում է դէպի Հերանոյշն իր նշանածի հետ ու խօսքն ուղղելով՝

«Դուք հո՞ս, օրիորդ... մինչդեռ ես բաւական ատենէ իվեր ձեզի կը փնտրեմ, ձեզի ներկայացնելու համար... նըշանածս...»

Հերանոյշն, որ չէր սպասում մի այդպիսի անակնկալի, որովհետեւ կարծում էր թէ Երուանդն իրան պիտի ընտրէ կեանքի ընկեր, «տոգոյն, շանթահարուած» ընկնում է թիկնաթոփ մէջ, «միակ բառ մը ունենալով իր վայրադօրէն սեղմուած ակօսանքուն մէջ. խուլ, անլսելի, առիւծի մռնչիւն մը.

— Վատ...»

Ուշ մնացած և Տժգունածները պատմութենէն էլ այս կարգի բաներ են:

Ահա ժամանակակից պոլսահայ գրողի մտահոգութիւնները: Սա գրականութիւնն է, այլ ինքնասպանութիւն:

ԶԱՒՆ

Mars, «ԻՆՏԵՍ ԱՄՈՒՍՆԱՅԱՅ» (կադանդի գրոյց), Բաքու, 1903 թ., գ. 10 կ.

Այս գրքոյկի նիւթը մի փոքրիկ մելոդրամատիկական պատմութիւն է:

Օրիորդ Լիզան (այժմ Միֆրան էֆէնտիի կինը) և իր փոքր եղբայր Երուանդը մնում են որբ, օրուայ հացի կարօտ: Լիզան չաբաթը մի մէջիտ (1 ր. 60 կ.) վարձով ծառայութեան է մտնում մի ժլատ հարստի տուն: Կադանդի նախօրէքին քոյրն ու եղբայրը տուն են դնում Պերայի Մեծ-Փողոցով (Պոլսում): Երեկոան տեսնում է սիրուն խաղալիքները և աղերսում քրոջը գնել: Գրքով գրպանում կայ միայն 1 դահեկան (8 կոպ.), այն էլ հաղիւ չոր հաց առնելու բաւական լինի վաղուան համար: Լիզան հանգստացնել է աշխատում մանկանը, բայց տուն հասնելուն պէս մանուկը հիւանդանում է «խաղալիքի կարօտից», մանկան այդ մեծ հոգսից... և կարող է... «մեռնել» (‘’): Գոյրը յետ է դառնում և մի մեծ ձի է գողանում Bon Marche-ի մեծ խանութից, բերում մինչև իրանց տան դուռը և խղճի խայթ դռալով... յետ է տանում (‘’). «առէք, ես գողացայ, բայց խիղճս տանջեց» ասելով տալիս է դրամսրկղի մօտ նստած գանձապահին և դուրս փախչել աշխատում: Այդ խօսակցութիւնը լսում է երիտասարդ Միհրանը, խաղալիքներ, անուշիղէններ և այլն գնում տալիս է նրան... վերջն էլ հետն ամուսնանում: Իբր յիշատակ կադանդի այդ նախօրէքին, Լիզան ու Միհրանն ամէն տարի տօնածառ են սաքում և իրանց թաղի բոլոր աղքատ ու որբ երեխաներին հրաւիրում, որպէսզի տարուայ մէջ գննէ մի օր միխթարուեն խեղճ մանուկները, զուարճանան... Եւ այդ բարեգործութիւնով լիապէս բաւականանում է տիկին Լիզան—դա է նրա հասարակական հսկայական գործունէութիւնը...